

۱۳۳۹-۱۳۴۰ش؛ همو و ایرج افشار، نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۴۱ش؛ دفتر کتابخانه بشیرآغا، استانبول، ۱۳۰۳ق؛ روحانی، کاظم، «کتاب‌شناسان شرق»، نامه انجمن کتابداران ایران، تهران، ۱۳۵۶ش، س ۱۰، ۲؛ همو، «کتاب‌شناسان مسلمان»، کیهان اندیشه، تهران، ۱۳۶۴ش، ۴؛ همو، «مآخذ شنباسی اسلامی»، کیهان، قم، ۱۳۶۵ش، ۶؛ زرکلی، اعلام؛ زیدان، جرجی، تاریخ آداب اللغة العربیة، به کوشش شرقی ضیف، قاهره، ۱۹۱۳م؛ سنای، شمس‌الذین، قاموس الاعلام، استانبول، ۱۳۱۴ق؛ سزکیس، یوسف الیاس، معجم المطبوعات العربیة و المعریة، قاهره، ۱۳۴۶ق/۱۹۲۸م؛ شاور، ا. ج. و ا. ک. شاور، تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید، ترجمه محمود رمضان‌زاده، مشهد، ۱۳۷۰ش؛ شیخی محمد افندی، وقایع الفلأه (ذیل الشفاق العثمانیة)، به کوشش عبدالقادر اوزجان، استانبول، ۱۹۸۹م؛ طبیح، محمدرابع، «کشف‌الظنون»، مجلة المجمع العلمی العربی، دمشق، ۱۳۶۳ق/۱۹۴۴م، ج ۱۹ (۲۰۱)؛ عطیه، عبدالرحمان، مع المکتبه العربیة، بیروت، ۱۴۰۴ق/۱۹۸۴م؛ فهرست الکتب العربیة المحفوظة بالکتابخانه الخدیویة المصریة، قاهره، ۱۳۰۸م؛ فهرس المطبوعات التریکیة العثمانیة، قاهره، ۱۹۸۲م؛ قره بلوط، علی‌رضا و احمد طوران، معجم التاریخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم، قیصریه، دارالعقبه؛ قمی، عباس، هدیه‌الاحیاب، تهران، ۱۳۶۲ش؛ کحاله، عمررضا، معجم المؤلفین، بیروت، ۱۹۵۷م؛ کوپریلی‌زاده محمدپاشا کتبخانه سنده محفوظ کتب موجوده تک دفتریدر، استانبول؛ کوثری، محمدزاهد، مقالات، قاهره، ۱۲۷۲ق؛ گلشنی، عبدالکریم، «نقد و معرفی کتاب تقویم التواریخ»، آینه میراث، تهران، ۱۳۷۷ش، س ۱، ۲؛ محدث، هاشم، مقدمه بر ترجمه تقویم التواریخ حاجی خلیفه، تهران، ۱۳۷۶ش؛ مدرس، محمدعلی، ریحانة‌الادب، تبریز، ۱۳۶۹ش؛ مرعشی، شهاب‌الدین، مقدمه بر کشف‌الظنون حاجی خلیفه، ج ۱؛ منزوی، خطی؛ همو، خطی مشترک؛ الموسوعة العربیة، دمشق، ۲۰۰۳م؛ میکال، آ. و ه. لوران، اسلام و تمدن اسلام، ترجمه حسن فروغی، تهران، ۱۳۸۱ش؛ نالینو، ک. آ. علم الفلک، رم، ۱۹۱۱م؛ نور عثمانیه کتبخانه سنده محفوظ کتب موجوده تک دفتریدر، استانبول، ۱۳۰۳ق؛ نوشاهی، عارف، فهرست نسخه‌های خطی فارسی موزة ملی پاکستان، کراچی، لاهور، ۱۳۵۰ش؛ واندیک، ا. اکتفاة النوع، به کوشش محمدعلی بیلاوی، قاهره، ۱۳۱۳ق/۱۸۹۶م؛ ووسینچ، وین، تاریخ امپراتوری عثمانی، ترجمه سهیل آذری، تبریز، ۱۳۲۶ش؛ هاشم‌پور سبحانی، توفیق، «ادای دین به مصطفی بن عبدالله، معروف به حاج خلیفه یا کاتب چلبی، کتاب‌شناس بزرگ ترک».

کتب‌داری، تهران، ۱۳۷۸ش، س ۳۳، دفتر ۳۰-۳۱؛ نیز:

Bursali, M. T., *Osmanli müellifleri*, Istanbul, 1975; El¹; El²; GAL; GAL, S; Hammer-Purgstall, J., *Geschichte des osmanischen Reiches*, Graz, 1963; IA; Ivanow, W., *Concise Descriptive Catalogue of the Persian Manuscripts in the Collection of the Asiatic Society of Bengal*, Calcutta, 1985; Karaalioglu, S. K., *Türk edebiyatçılar sözlüğü*, Istanbul, 1982; Krachkovskii, I. Yu., *Izbrannye Sochineniya*, Moscow/Leningrad, 1957; Shaw, S. J. and E. K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge, 1985; Storey, C. A., *Persian Literature*, London, 1970; *Türk ansiklopedisi*, Ankara, 1971; *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*, Ankara, 2002; Uzunçarşılı, I. H., *Osmanlı tarihi*, Ankara, 1982; Wurm, H., «Der osmanische Historiker Hüseyin b. Ga'fer, genannt Hezarfen, und die Istanbuler Gesellschaft», *Der zweiten Hälfte*, Hamburg, 1971, vol. XVII.

یوسف بیگ‌باباپور

۳ فصل و یک نتیجه، با پیشنهادهایی برای اصلاحات مالی و اداری در دولت عثمانی (شیخی، ۲۶۴/۱؛ نک: هاشم‌پور، ۱۷؛ IA, VI/437-438). از آنجا که مخارج دولت عثمانی از درآمد آن بیشتر شده بود، در ۶ محرم ۱۰۶۳ق/۱۷ نوامبر ۱۶۵۳م کمیسیون بزرگ مالی تشکیل گردید که مؤلف نیز در آن حضور داشت؛ از این رو این کتاب را تألیف کرد. حسین هزار فن بسیاری از مطالب این اثر را در کتابش، *تلخیص البیان فی قوانین آل عثمان*، که در دوره سلطان محمد چهارم نگاشته، عیناً نقل کرده است (وورم، 102-103). این رساله در ۱۲۸۰ق/۱۸۶۳م به ضمیمه قوانین آل عثمان، اثر عین‌علی منتشر شد (فهرس، ۳۲۱؛ ET², IV/762) که به آلمانی نیز ترجمه شده است (همانجا).

۱۶. رجم الرحیم بالسین و الرحیم، مجموعه‌ای از مسائل غریبه فقهی و فتاوی نادر.

۱۷. شرح بر تفسیر بیضاوی، تفسیر قرآن کریم.

۱۸. حسن الهدایة، شرح رساله محمدیه ملاعلی قوشچی که در ۱۰۵۷ق/۱۶۴۷م نگاشته شده است. نسخه‌ای از آن در کتابخانه سلیمانیة استانبول موجود است (روحانی، «کتاب‌شناسان مسلمان»، ۹۵ حاشیه ۱۴).

۱۹. جامع المتون من جلّ الفنون، مجموعه علمی از متون متداول روز.

۲۰. مختصر جامع المتون.

۲۱. میزان الحق فی اختیار الاحق، به ترکی، در حل اختلافاتی است که در زمان سلطان مراد چهارم (سل ۱۰۳۲-۱۰۴۹ق/۱۶۲۳-۱۶۴۰م) میان مذهبهای افراطی در موارد مختلف، مانند نوشیدن مسکرات، کشیدن تنباکو، نواختن فلوت و رقصهای دراویش و جز آنها موجود بوده است. نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌های نورعثمانیه (شم ۴۳۷) و بشیرآغا (شم ۵۵۴) و جز آنها موجود است («دائرةالمعارف دیانت»، XXV/40؛ نیز IA, VI/438؛ دفتر ...؛ ۴۰؛ نورعثمانیه، ۲۴۸).

در ایران نیز مجموعه مدونی به صورت جنگ و به خط حاجی خلیفه موجود است که در کتابخانه مرعشی (قم) به شماره ۴۲۹۸ نگهداری می‌شود و شامل ۸ رساله به عربی با موضوعات مختلف است.

مآخذ: استوری، ج. ا. ادبیات فارسی، ترجمه به روسی؛ یو. ا. برگل، ترجمه یحیی آرین‌پور و دیگران، تحریر احمد منزوی، تهران، ۱۳۶۲ش؛ اعتصامی، یوسف، فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، تهران، ۱۳۱۱ش؛ افشار، ایرج، «سخ خطی فارسی در موزة بریتانیا»، نسخه‌های خطی، نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۴۴ش، دفتر چهارم؛ بالقایا، محمد شرف‌الدین، «چاپ جدید کشف‌الظنون»، یادگار، تهران، ۱۳۲۴ش، س ۱، ۱۰؛ بغدادی، ایضاح؛ تکیین داغ و فتقد اوغلی، «تأثیر اندیشه‌های ابن خلدون بر تاریخ‌نگاران عثمانی و روش تاریخ‌نگاری عثمانیان»، ترجمه وهاب ولی، تحقیقات تاریخی، تهران، ۱۳۶۸ش، س ۱، ۳؛ حمیدیه کتبخانه سنده محفوظ کتب موجوده تک دفتریدر، استانبول، ۱۳۰۰ق؛ دانش‌پژوه، محمدتقی، فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تهران،

حاجی گرای، نام دو تن از فرمانروایان خانات شبه‌جزیره کریمه در سده‌های ۹ و ۱۱ق/۱۵ و ۱۷م، که به جوچی از فرزندان چنگیزخان نسب می‌بردند:

۱. حاجی گرای اول (۸۷۱د/۱۴۶۶م)، نخستین فرمانروای دولت خانات کریمه. اگرچه لین‌پول (۴۲۲/۲)، تاش‌تیمور - نیای حاجی گرای - را مؤسس حقیقی دولت خانهای کریمه دانسته است، لیکن حاجی گرای نخستین خان رسمی این

دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، جلد نوزدهم، تهران، ۱۳۹۰